

BARTALUS ISTVÁN

JELENTÉSE

FELSŐAUSTRIAI KOLOSTOROKNAK

MAGYARORSZÁGOT

ILLETŐ

KÉZIRATAIRÓL ÉS NYOMTATVÁNYAIRÓL

A MAGYAR AKADEMIÁHOZ.

PEST.

EGGENBERGER FERDINÁND M. AKAD. KÖNYVÁRUSNÁL.

1870.

Tekintetes Akademia!

Közoktatásügyi minister b. Eötvös József úr ö nagyméltósága által a Tek. Akademia ajánlata folytán utazási czéljainra segélyeztetvén, s e segélyzést a közelebb múlt két hónap alatt fel is használván, első teendőmnek tartom a Tek. Akademia előtt számolni utazásom eredményéről, mit is ezennel az alábbiakban szerencsém van előadni.

Miután a felső-ausztriai kolostorok gazdag könyvtárait Magyarország részéről még eddig senki sem tanulmányozta okom volt hinni, hogy ez ismeretlen területen sok érdekest találандok; okom volt hinni, hogy a nevezett kolostorok Magyar- és Csehországhoz legközelebb esvén, az egyházi zene terén a cseh és magyar, úgyszintén a német-magyar viszonyokra nézve kimerítő felvilágosítást adhatnak; s végre, hogy ama falak közt elveszett emlékeinknek egy vagy más példányát is feltalálom.

Ezért jelen alkalommal a *lilienfeldi, herzogenburgi, mülki, seitenstetteni, szent-floriáni, kremsmünsteri és göttweigi* kolostorok könyvtárait látogattam meg. S midőn mindenik könyvtár katalógusát végig néztem, a Tek. Akademiának, illetőleg hazánknek, szolgálatot véltem tenni az által, ha nem csak a zenére terjesztem ki figyelmemet, hanem általában a Magyarországra tartozó kéziratokról s érdekesb nyomtatványokról rövid jegyzéket készítek, a benne foglaltak minőségének megítélését a Tek. Akademiára bízván.

Nem vettem fel ugyan minden munkát csak azért, mert magyar dolgokkal foglalkozik, sőt nagyobb történetiróinkat, kik mindenütt megtalálhatók, elhallgatom; de másfelől csak úgy véltem az illető könyvtárakról teljes képet adhatni ha nem csupán idegen hangzású neveket iktatok soroza, tomba.

M Ő I k.

(Az összes könyvtár mintegy ötvenezer kötetből áll.)

I.

K é z i r a t o k.

— *Anthוניus Constantinus* poëta Regis Vngarorum Mathiae.

— Cronica ducum Austriae.

— Eccloga *Benedicti de pileo* ad honorem principis Sigismundi.

— Legenda Sanctorum regni Hungariae.

— Oratio *Joachimi Vadiani* corum rege Sigismundo Poloniae. In conventu Caesaris Maximiliani ac trium regum universitatis Viennae Austriae.

— Brevis ac verissima descriptio trium regum: Maximiliani videlicet, Vngariae, atque Poloniae.

— Scriptum ambasiatorum gubernatorum Hungariae ad papam propter Ladislaum Regem raptum.

— De Turcis.

— Exerpta de Semitonis.

— Forma religiose cantandi.

— Fundamentum Musicae.

— Lilium Musicae.

— Ludus in nocte paschali.

— Missa contra morbum gallicum.

— Musica bona.

— Musicae artis tractatuli duo.

— Opusculum musices.

— Passionale.

— Scala Musica.

E művek egy, két kötetből álló, barátirással írt katalógusban található, melyet Burchard István készített 1514-ben. Az alábbiakat egy harmadik újabb katalógusban találtam, mely rendes folyóírással íratott.

— *Alexandri Heron Centuriani* Epistola germanice scripte de rebus Hungaricis et Turcicis.

— *Eneae Silvii* oratio de suscipiendo in Turcas bello Mantuae 1459 habita. (Összekötve más munkákkal.)

— *Ejusdem* nomine imperatoriae Majestatis Friderici III. Responsio data Hungaris, urgentibus auxilium contra Turcas. *Kezdeté*: „Optasset sacra Majestas imperatoria.“ Habita est hac oratio in Nova Civitate 23. apr. 1455.

— *Ejusdem* ad Nicolaum V. Pont. Max. Epistola de bello Hungarorum cum Turcis. „Longa taciturnitas brevi nequit existere. . .“ In nova Civitate Austriae 1478. Dec. 7.

— *Bartholomaei* Episc. Novarensis epistola ampla ad Albertum Aust. ducem, et Regem Hung. in qua eidem persuadere conatur, ne electioni suae in Regem Romanorum consentiat. *Kezdeté*: „Quid est, Rex Serenissime! quod imperium. . .“

— *Friderici V. Imp.* ad Joannem Huniad epistola, ne Vdalrico Eyzing reliquisque Austriae rebellibus, ut vocat, auxilium prebeat. Dat. 1452.

— *Georgii de Vngaria* Historia de purgatorio S. Patricii. Incipit prologus ejusdem Georgii qui fuit in purgatorio Patricii, anno d. 1353 multiplice, multisque modibus. Hac autem supra confecta sunt a. D. 1414. per Nicolaum de Neuburga.

— Hungarorum Epistolae duae ad singulares quatuor personas, quas monent de suo fideli in Ladislaum regem et ducem Austriae animo, hortanturque ne Friderico Imperatori adhaereant.

— Hungarici et Austriaci Oratoris Oratio ad Papam contra Fridericum V. Imp. pro ereptione Domini Ladislai regis de tutela Irsig.

— *Joannis de Castilio* Episcopi Papiensis legati Oratio ad Ladislaum regem Polon. et Hung. exhortatoria ad bellum in Turcas. „Tametsi nihil dubitat summus et maximus Pontifex. . . .“

— De processu mirabili et magnifico dni Mathiae Regis Hungariae contra Turcas anno 1475. Notandum, quod *de processu* est compendium cujusdam tractati in vulgari lingua scripti de hoc argumento, ut numerus incipit.

— *Joannis de Lastito* vel Castito epistola de expugnatione Constantinopolis per Turcas, et adventu equitum Hierosolymitanorum ad defensionem Rhodi. 1453.

— *Isidori card.* Sabinensis Epistola de expugnatione urbis Constantinopolis. 1453.

— *Johannis de Huniad* Epistola ad Ladislaum Regem Hung. de obsidione castri Nandoralbensis, sabbatho primo ante festum B. Jacobi, 1456. Ad finem haec notat Johannes Weglhanus, nempe qui eam descripsit: Praedictus Johannes de Huniad qui (Gubernator) regni Hung. multis fuit in annis, post praedictos conflictus, velut fertur, provide et fideliter egit, ac fortiter et strenue dimicavit, paucis elapsis diebus mortuus est, infectus, ut aliqui putant, ex aëris corruptione, et foetore cadaverum contracto. Sat. —

— *Ejus* salvus conductus datus Ambasiatoribus Hungariae et Austriae anno 1452 ad Rom. Pontificem, Ladislaum Regem ex potestate Friderici vindicaturis, cum memoriali eorum; quae Pontifici in hac causa proponant. „Universis et singulis Principibus etc. . .“ Subjungitur Oratio Ambasiatorum regni Hungariae et ducatus Austriae et comitum Ciliae ad Pontificem Romanum contra Fridericum Regem. „Mandatum pridem suscepti laboris . . .“

— *Ladislui Regis* Hungariae et Bohemiae nomine, dicta Oratio ab eodem Oratore ad Papam Nicolaum Romae, de clade Constantinopolitanae urbis captae, et illius ad auxilium Christianis ferendum promptitudine. „Jam pridem audita et reddita sermonis vicissitudo“

— *Ejusdem* ad eundem Papam Epistola, ejusdem argumenti. Data Pragae 1451. (?)

— *Ejusdem* ad Fridericum Imperatorem in causa Comitum de Segnia, qui quaedam castra ad Banatum regni Croatiae pertinentia ad se quodam pignoris titulo contendebant, quam rem in tribunali Hungariae concutiendam (?) scribit.

— *Ejusdem* ad Hungaros Episcopos, de pace Regni Bohemiae quotidie crescente.

— *Ejusdem* epistola ampla ad Gub. Hungariae Huniadem de beneficiis ampliter in eum collatis, et de com-

pressione Joannis Giskrae ac Nanckenreiter, rebell. Hungariae.

— *Anonymi Epistola familiaris de Friderici III. Rom. Imp. post coronationem, et Ladislai Regis Hungariae rebus.* „De coronatione regiae Majestatis“

II.

Régi nyomtatványok.

— *Cuspiniani Joannis Congressus ac celeberrimi conventus Caes. Maximiliani et trium regum Hungariae, Bohemiae, et Poloniae descriptio.* (Ugyanez Mathei Cardinalis munkájához is kötve, mely megjelent Bécsben 1515-ben.

— *Evagatorium* rovat alatt: *Michaelis de Hungaria* Sermones. Coloniae 1499.

— *Michaelis Vngari* ord. min. Qadragesimale. Gemma fidei. 4o. Per Henricum Gran etc. in Hagenau 1507.

— *Michaelis de Hungaria* Sermones praedicabiles per totum annum. Argentinae 1487. Ejusdem Peregrini iidem sermones 4. majore. Editio satis vetusta.

— *Joannis de Thurocz* Chronica Hungariae. In Civitate Brunensi 1488.

— *Legendae Sanctorum Regni Hungariae in Lombardica Historia non contentae.*

— *Concordia Hungarica inter Srenissimos et gloriosissimos principes et Dom. Divum Fridericum Rom. Imp. et Ducem Maximilianum Hungariae Regem etc.* N. B. Subscribitur Budae 1491.

— *Maximilian* Römischer Kaiser mit den Königen zu Ungarn Böhmen und Pohlen Unterredung.

— *Bunderlii Sebastiani* Oratio ad salutandam Maiam Archiducissam Austriae, sponsam Ludovici Vngariae Bohemiae Regis. Viennae 1514.

— Egy incunabulum 8-ad rétbén, melynek második levelén ily homlokirat: „S ist ze wissen das Maister Jörg von Nürnbergk yetzt onser's hailigen Vatters Büchsen-Maister

dise hernach geschrybene Geschicht von der Türekey hat gemacht van er bey XXX Jar darin gevondt hat.“ A krónika összesen 29 levél. Nyomatott Meiningenben 1496-ban. — A második része egyebekről szól: pl. a wormszi gyűlésről s Julius pápának egy 1509-ben apr. 10-kén kelt, Maximiliánhoz írt levelével végződik. — A harmadik rész fölirata: „Röm. Kaiser (t. i. Maxim.) Maiestat aufschreiben an die Churfürsten, Fürsten und Ständt des Heiligen Romischen Reichs. 1509. — Ismét egy részében adja az 1570-ben Augsburgban tartott nagy gyűlés követeknek névjegyzékét; s ugyane gyűlés folyamából *Justinian Antoni* velencei követ beszédét s Maximiliánnak erre adott válaszát. — Végre még két levélből álló leírása egy ünnepélyes bevonulásnak: „Dass eireyten des Königs von Franckreich in Genua, Frantzosischer Zungen ins Teutsch gebracht.“ Csonka; évszám nélküli.

— *Hieronymus Balbus* jogtudor s költő epigrammái Maximiliánhoz, Vitéz Jánoshoz, Fuchsmagen János királyi tanácsoshoz, Vitéz Mihályhoz. Ezek közt legtöbb a két Vitézhez. A végén: „Hoc insigne opus multiplici rerum varietate reperit exaratum fuit industria Joann. Winterburg in celeberrima urbe Wiennensi. 1494. Kalendis Augusti.

-- *De Lasso* Rudolphi Canones duorum, trium et plurium vocum etc.

— Missale romanum. 8r. Venetiis. 1501.

— Missale secundum Pataviensis eccl. rubricam. Vienna. 1503.

— Missale rom. 4r. Florentini. 1506.

— Missale secundum eorum Pataviensem. Fol. In clarissima urbe superioris Pannoniae [quae olim Flaviana, nunc Vienna dicta: 1507. (Ugyanebben egy Mise: „contra morbum gallicum.)

— Missale oder Meszbuch. München, 1526, durch Hansen Schlosser.

— Psalterium cum antiphonis responsoriis hymnisque in notis musicalibus. Fol. Per Joannem Winterburger, ciuem Wiennensem.

— Psalter deutsch. (rendkivül nagy betűkkel.) Fol. maj. Nürnberg durch Josephum Petrinum. 1525.

III.

Későbbi nyomtatványok.

— *Beham Ioann.* Notitia Hungariae antiquo-modernae cum observationibus. 8r. Argentorati 1676.

— *Belli Nicolai* Oesterreichischer Lorbeerkranz, d. i. Wahrhafte Beschreibung aller sachen, welche bei Regierung Kaisers Mathie und Ferdinandi II. zugetragen. 1626.

— *Bethlen Joannes* das betrangte Dacia, d. i. Siebenbürgische Geschichte. 8r. Nürnberg. 1666.

— Chronika Türkische und Ungarische, oder kurze Beschreibung von allen den zwischen Oesterreich, auch anderen christlichen Potentaten und dem Erbfeinde der Christen geführten Kriegen. Fol. Nürnberg. 1663.

— Chronika der Ungarisch Türkischen... Nürnberg 1688.

— Chronika des Ungarischen Reichswesens. 4r. Nürnberg. 1688.

— *Czwittingeri Davidis* Specimen Hungariae litteratae etc. etc. Accedit Bibliotheca scriptorum qui exstant de rebus Hungaricis. 4r. vol. I. Francofurti et Lipsiae. 1711.

— *Cuspiniani Joannis* Austria cum omnibus Marchionibus, ducibus, archiducibus, et Oratio protreptica ad S. R. Imperii principes pro bello contra Turcas suscipiendo. — Item Descriptio conflictus, quo periit Rex Hungariae Ludovicus. Omnia haec in unum volumen congesta cum ejusdem Lazii commentariis, de consulibus Romanorum. Basileae 1553.

— Biblia slavonica et hungarica. 1636.

— De imperio Turcico lucubratio. Rostochii 1594.

— *Friderich Jakob Andre* Effigies Hungaricae gentis. 4r. Aug. Vindel. 1744.

— Respublica et Status regni Hungariae. 24r. Lugd. Batavorum. 1692.

— Hungariae Topographia cum annexis provinciis. 4r. Viennae 1718.

— *Hevenesi Gabrielis* opuscula, ephemerides ephemeridum. Pars I—II vol. 2. Tyrnaviae. 1710.

— Leben der Herzogen und Königen in Ungarn. 8r. Nürnberg. 1685. (Két példányban.)

— Leopoldi I. Kriegs-Handlungen Wieder die sogenannten Hungarische Malcontenten, und Türkische KriegsHeere. 12r. Viennae 1683.

— *Leunclavius* Pandectes Historiae. Hely s évszám nélkül.

— *May Louis, du*, Deux discours historiques et politiques, l'un sur les causes de la guerre de Hongrie, et l'autre sur les causes de la Paix entre Leopold I. Empereur et Mahomet IV. In 8. Montbeliard 1665.

— *Oláhi Nicolai* Archiep. Strig. Catholicae ac Christianae religionis praecipua quaedam capita explicata 4r. Viennae 1561.

— Factorum instrumenta de perpetua successione in regnis Hungariae et Bohemiae. 4r. Pragae. 1617.

— *Percszélyi* Grammatica linguae Hungaricae. 8r. Tyrnaviae 1702.

— Posonienses dictae articuli. Fol. 1715.

— Posoniensis articuli. 1659.

— Republicae Elzevirianae. 30 kötet. Ezek közt Magyarországé is. 1634.

— *Sennyei Ladislai* Examen ordinandorum. 12r. Colon. 1689.

— *Stocker Laurentii* Thermographia Budensis. Aug. Vindel. et Graecii. 1721.

— *Tarnóczy Steph.* Idea coronata, sive vita S. Stephani Regis Hungarorum. 8r. Viennae 1680.

— *Tafferner Pauli* caesarea legatio sub Leopoldo I. ad Portam Ottomanicam suscepta a comite de Leslic. 12r. Viennae 1672.

— *Tarnovii Joann.* comitis, de bello cum Turcis gerendo disputatio . . . ad Carol. V. Scriptore Joanne Strasio,

variis cum notis a Joann. Georg. Scheidio. (Compactus cum Folietae Uberti, da impero Turcico.)

— Türkische Chronica oder Wahrhafte eigentliche Beschreibung der Ankunft oder Ursprung Regirung etc. Frankfurt. 1577.

— Kriegs und Friedens Beschreibungen, d. i. Beschreibung aller blutigen Schlachten, Eroberungen in Ungarn, Siebenbürgen etc. mit Kupfern. 8r. Nürnberg. 1680.

— Neue und kurze Beschreibung des Königreichs Ungarn. 12r. Nürnberg. 1664.

— Feldzug in Ungarn wieder die Türken. Augspurg und Erlangen. 1718.

— Waldensium fratrum oratio excusatoria atque satisfactiva Regi Vladislao ad Hungariam missa. Basileae. 1520.

— Zeitungen. Hungarisch und Venetianischen Krieges Theatrum, von 1617 bis 1713. 4r. Leipzig.

— *Zermegh Joannis* historia rerum gestarum inter Ferdin. et Joannem Hungariae Reges usque ad obitum Joannis. 32r. Amstelodami. 1662.

— Antiphonarium vetustissimum monasterii Benchovensis Hibernia.

— *Canvero Didaci* O. S. B. Orpheus sacer, id est matutinae laudes, seu David orans et divinum officium cantans. 1686. Pragae.

— *Gerberty Martini* de Cantu et Musica Sacra. II to. 4r. Typis S. Blasiensis. 1774.

— *Item Scriptores Ecclesiastici* de Musica Sacra potissimum. 4r. III Tom.

— *Kircher* Musurgia. Romae. 1650.

— Missale Ambrosianum novissime Josephi cardinalis auctoritate recognitum. Fol. Mediolani 1712.

— *Thomasii* Josephi: Mariae Congregatio Clericorum. Psalterium cum canticis versibus prisco more distinctum. 4r. Viennae 1745.

— *Orlandi de Lasso* Missae posthumae. Monaci. Ex typographeji Musico Nicolai Henrici. 1610. Fol. maj. Missa I.

Octo vocom. Ad imitationem „Bella Amftritt' Altera.“ Missa II. Sex vocom. Ad imitationem „Amor ecco colei“ Missa III. Sex vocom. Ad imitationem „Certa fortiter.“ Missa IV. Sex vocom. Ad imitationem „Ecce nunc benedicite.“ Missa V. Sex vocom. Ad imit. „Deus in adjutorium meum intende“. Missa VI. Octo vocibus, ad. imit. „Vinum bonum.“

— Geistliche Nachtigal. Czimlap nélkül. Egyébiránt összegyűjtötte s kiadta a göttweigi prior, később Korner Dávid apát. E khorálygyűjteménynek három kiadása is van, a jelenlegi az első, mely 1590—1600-ig jelenhetett meg.

Egy czimlap nélküli chorálygyűjtemény evangelikusok számára. A 15 első levele hiányzik. A végén olvasható: Gedruckt zu Augsburg durch Philipp Vilart.“ Évszám nélkül. Valószínűleg a XVI. század közepéről.

Szent-Flórián.

(Az egész könyvtár 70—80 ezer kötetre tehető.)

Nyomtatványok.

— Neue Ung. und Siebenb. Chronica etc. darin zugleich eine weitere Ausführung und Continuation des nechts herausgegangenen Türken Greuels etc. Franckfurt am Mayn. 1674. (Képekkel: pl. csatatérképek, Győr, Sziget, Kassa, Komárom, Tokaj, Filek, Pozsony, Buda várainak térképei.)

— Das bedrängte Dacia von Gr. *Johann Bethlen* (a fennemlített kiadás.)

— Acta comitialia Hungarica Soproniensia. Anni 1681. (Tökölyi arczképével.)

— Siebenbürgische Chronica und Kriegshändel zu Wasser und Lande; darinnen auch der Wallachen, Moldauer, Podolier Ursprung und Herkommen, Sitten, etc. etc. (Erdély története 1596-ig. Képekkel) Wallstatt 1596. Kis 4r.

— *Typotii* orationes III. I. Ad Christianos. 2. Ad reges et principes Christianos. 3. Ad Imp. Rudolphum. (Ezekhez csa-

tolva két levél, melyek egyike Báthori Zsigmond győzelméről szól.) Franckfurt 1595.

— Der blutig lang gereizte, endlich aber sieghaft entzündete Adlerblitz. Von *Erasmus Francisci*. Nürnberg 1684 (Ír a magyar elégtelenekről, a török pusztításokról, Bécsnek a török általi megszállásáról. Képekkel.)

— Nyitra megyének egy nyomtatott rövid (4 4r. levél) körirata a többi megyékhez 1790 ből *német nyelven*. Aláírva *Kámánházi*. A megyéket az előttök álló országgyűlés megnyitására előleges értekezletre hívja fel.

— Merkwürdiges Leben und Thaten des Praetendenten von Ungarn und Siebenb. Joseph Ragoczy und seiner Vorfahren. Franckfurt und Leipzig. 1739.

— Ungarischer Kriegs Roman. Beschreibung des jungen Türk. Krieges. Everhardo Guarnero Happelio. Middelburg 1685. Kis 8r. 4 kötet.

— Neue Ung. und Siebenb. Chronik. Franckfurt am Mayn. 1664. Kis 4r. Képekkel.

— Höchste Welt und Kriegs Häupter, von den Hochfürstlichen collegio S. Hieronymi in Dillingen. Anno 1718. Buda ostroma s a törökök kiűzetése. Képekkel.)

— Ungarischer oder Dacianischer Simplicissimus. (Mullattató modorban ír Magyarország szokásairól s Tökölyiről. Az első lapon Tökölyi arczképével, feje fölé írva e mondat: „Nem fod, nem isch lös“ (azaz: nem volt, nem is lesz), s ez alá: „Was nicht gewest ist, das Kann auch nicht sein.“ Hátrább ismét Tökölyinek fiatalabbkori mellképe. Kis 8r. Megjelent 1683. helynév nélkül.)

— Catholisch Gesangbuch, voller Geistlicher Lieder und Psalmen, etc. Durch den Ehrwürdigen Herrn Johann Leisentritt den Eldern Thum Dechant zu Budissin. Bauczen durch Michael Wolrab. 1584. I. und II. Band.

— Alte Katholische Geistliche Kirchengesang auff die fürnembeste Feste, auch in ProzeSSIONen, Creutzgängen und Kirchenfährten, bei den heiligen Mesz, Predig, in Häusern

und anff dem Feld zu gebrauchen etc. Gedruckt zu Kölln, durch Arnold Quencell. 1599.

— Catholisch Gesangbuch, darinnen viel schöner neue und zuvor noch nie in Druck gesehen Christliche Gesänger etc. etc. Durch Nicolaum Beuttner von Gerolzhouen. Gedruckt zu Grätz in Steyr, bei Georg Widdmanstetter. 1602.

— Das Klagen der büssenden Seel, oder sogenannte Pia desideria. (Eredeti latin verseit írta Hermann Hugo jezsuita. Ennek fordítását későbbi zenére tetto Presson András bambergi jogász. Kiadta a szerző négy szólamúlag dolgozva Bambergben. 1672. Második kötete „Trucz Nachtigall“ czím alatt jelent meg ugyanitt 1675.)

— Davids Himmlische Harpfe von neuem aufgezogen und auff alte und neue Saitten, deren 80 errichtet. Durch Gregorium Sunnderreiter, Pfarrer in Augsburg und Mitgehülff zu S. Georg. 1581. (E gyűjtemény evangélikusok számára van.)

— Kayserlicher Psalter, das ist, die Psalmen Davids in neue Teutsche Reimen und Melodeyen kurz und deutlich verfasst. Franckfurt am Mayn. 1658. (A dallamok soprán s bassus szólamra. Ajánlva Leopold császárnak.)

— Davidische Harmonia, d. i. Christlich Cathol. Gesänge mit vorgesetzten Melodien, zusammen getragen aus unterschiedlichen Gesangbüchern. Gedruckt zu Wien bei Johann Jakob Kürner. 1659. 12r.

— Harpfen Davids, mit Teutschen Saiten bespannet etc. (Kiadta Utzschneider Simon Augsburgben 1659-ben. 12r. Írta egy jezsuita.)

Kremsmünster.

Kéziratok.

- Austriae consuetudinum collectio.
- *Calixti* Bulla contra Turcas 1455--56.
- Item contra Turcas.
- Item contra Turcas. 1456.

— Chronica, Oesterreichische.

— *Friderici* Briefe wegen der Türken. Fol. 1467.

— Hungariae Regis *Sigismundi* epistola ad Papam, ratione decimarum contra Turcas.

— De Ladislai Regis receptione subscriptio Procerum Hungariae et Austriae.

— Ladislai Regis Hungariae legatio ad Regem Galliae, ad petendam sponsam.

— *Ladislai Vetusti* Oratio ad Sixtum IV. nomine Mathiae I. Regis Hungariae, ad praestandam obedientiam.

— *Sixti IV.* Breve ad Mathiam Regem Hungariae.

— Oesterreichische Chronica. (In fine: 1471. circa festum S. Joannis. Sicut congregatio Principum Alemanniae. Ratisbonae.)

— *Mathiae* Regis Hungariae responsum de pace cum Friderico Imper. facta.

— Liturgica cum notis musicis antiquis, ibi duo Hymni.

— Psalterium cum Canticis et Hymnis.

G ö t t w e i g.

I.

Kéziratok.

— Biblia Sacra (XIII. század). Perg. in 4o. A hátulsó részen egy nem érdektelen levél Zsigmondhoz, ki később magyar király és római császár lett.

— *S. Anselmi* cart. tract. (XIII. század in folio.) A legutolsó részén (utolsó lap 7-ik sor) Litterae Papales scriptae cuidam Archiepiscopo Hungariae pallium sub conditionibus sibi ab apostolica sede positis recusanti. „Significasti frater charissime! Regem et regni majores admiratione permotos, quia

pallium tibi sub tali conditione oblatum a nunciis nostris fuerit . . . etc.“

— Sermones plures (XIII. század) rovat alatt található: „Visiones duae S. Elisabethae.“

— Speculum humanae Salvationis. Kis ívalak, 90 levél. Első tábláján felül már alig olvasható unciális betűkkel: „LIBER ECCLE WISSEGRAD.“ Vastag papír. A második levél 6. lapján egészen alant pusztá szemmel alig látható egy kis *m*, aztán négy *egyes*, egy *o* s egy hatos szám (1406), papírvízjegyei, minőket 1391-ben szoktak volt csinálni. A kézirat igen sok rövidítésekkel s alig ismerhető vonásokkal való barátrírás. Bibliai történeteket tartalmaz latin nyelven, t. i. Krisztus életét párvonalba teszi az ószövetség férfiai életével. Minden lapon félig tollrajzok, melyek az illető eseményekre vonatkoznak. A tollrajzok száma mintegy 180. Ugyane munka az incunábulumok közt is megjelent, egészen más falmetszvényekkel.

— Miscellanea. (XV. század.) Ezek közt következő Magyarországot illetők: „De citationibus, inhibitionibus, commissionibus simplicibus, aliisque circa absolutiones et dispensationes; de compulsoriis, admonitoriis et excommunicatoriis, absolutoriis, dispensatoriis, indulgentiis, petitoriis, specialiter etiam circa eleemosinas. De processionibus, de promulgatoriis litterarum synodaliū, de concessionibus variarum facultatum, de provisionibus ecclesiarum, de confirmationibus beneficiorum et privilegiorum, de decimis exigendis, de protectionalibus, de inquisitionibus, visitationibus et correctionibus, exhortationibus, de litteris precautionis, ubi etiam agitur de exemptione, de donationibus. (Ezen túl több levél kiszakadt.)

— „Alphabetum Divini Amoris“ című kódexhez kötve többek közt *Capistrán Jánosnak* két levele: egyik a pápához: „Beatissime pater! osculum ad pedes, et usque ad mortem obedientiam humillimam. . . .“ A másik László királyhoz az 1456. győzelem alkalmával: „Magnifice et excellentissime Domine! . . . Multa delata sunt mihi de magnitudine et strenuitate D. V. et de magnificis operibus etc.“ Aláírva 1456. S mind a két levél végén: „Ego Fr. Joannes Capistranus. . . . manu propria scripsi.“ Másolatok.

— Miscellanea. E rovat alatt több apróság: pl. Epitaphium Mathiae Corvini mortui 1490. — Nuptiae ejusd. cum conjugē italica.

— Miscellanea. Az elején jegyzések a nador-fehérvári győzelemről 1456.

— Cronica veneta doppo la morte d' Attila. 1465-ig.

— *Aristotelis liber*, sat. alatt egy kötetben *Aeneas Silvius* (II. Pius) levele Dénes esztergami érsekhez 1443. — Ugyanitt a 134. lapon Lászlónak egy beszéde, melyet maga írt V. Miklós pápához, mikor Frigyes császárral Rómába ment. „Maxima mihi hodie, pater sanctissime, voluptas et ingenii gaudium, singularis laetitia“ etc. etc. Ugyanitt a 123. lapon: „Fridericus etc. Dionysio archiepiscopo Strig.“ „Retulit nobis magnificus cancellarius noster Caspar Schlick.“ Ex nova civitate.

— Egy Corvinféle codex: *Bessarion* konstantinápolyi patriarcha munkája három egyházi kérdés felett. Kis ívalak, 56 levél, legfinomabb hártypapíron. Kisebb alakú latin betűkkel írva, csaknem oly szépen, mint a mai nyomtatás. A lapoknak felül két, alul négy s oldalról három ujjnyi széle. Az első levél a lapja igen díszesen festve, alant s jobb oldalról Mátyás király címerével. Úgy látszik bizonyos *Leonard S. S.* másolta, mely név az értekezések végén néhány helyen olvasható. Fatablája bőrrel vonatott be, s ezt, ma már homályossá vált aranyos nyomás borítja be csaknem egészen. A tábla közepén szintén Mátyás címere. A hátulsó táblán ugyanez, s felül legszélen aranyos betűkkel e mondat: „DE: SI EUM VOLO MANERE.“ mely az első értekezés címe. Az első tábla belső felén felragasztva: „Emptus est iste liber per nos doctorem Joannem Fabrum, Episcopum Viennensem, et coadjutorem novae civitatis, gloriosissimi et clementissimi Romanorum, Hungariae, Bohemiae etc. Regis, ac Archiducis Austriae Ferdinandi pientissimi a consiliis et a confessionibus, et quidem non ea pecunia, quae ex proventibus et censibus Episcopatus provenit, sed ea, quam ex honestissimis nostris laboribus aliunde accipimus. Proinde liberum est nobis donare et legare cui voluerimus. Donamus igitur eundem col-

legio nostro apud S. Nicolaum, ordinamusque, ut ibi in perpetuum studentibus usui sit, juxta statuta et praescripta nostra. Actum Viennae etc. anno Salutis 1590.“ A pergamen arany metszése is elhagyta már színét.

— M. T. Ciceronis Cato major, Laelius, Paradoxa, Somnium Scipionis. Egy kötetben, negyedré. *Mátyás könyvtárából* ez is, mit igazol az, hogy első lapján ugyanazon kördíszítvények vannak, mint az előbbin. Szintoly finom hártypapír, s oly fényüzéssel írva. A fölapon alatt épen oly helyen a címér egy zöld koszorúban; a címert azonban annyira kimosták, hogy kissé a pergamen is átlukadt. Mindamellett kétfelől homályosan látszik két angyal, kik Bessarion könyvében a címéren, vagyis koszorún kívül állanak kétfelől, itt pedig a koszorún belül. Nem szenved kétséget, hogy nem tisztességes úton sajátíttatott ol, s e miatt az illető nem csak a címert, hanem a kötést is megsemmisítette, vagy más táblát tétetvén, vagy az eredeti táblát közönséges színes papírral vonatván be.

— *Thomae de Haselbach collationes plurimae respectu concilii Basileensis.* Ezek közt: Collatio in suscriptione Serenissimi Domini Regis Ladislai, Vngariae, Boemiae Regis, ducis Austriae 1452, in octava nat. M. V.... „Ne quis suae malitiae possit velamen fortassis obtendere....“ A 90. szám: Collatio in exequiis serenissimi Regis Ladislai... etc. 1457.

— *Miscellanea.* A 81. laptól a 108-ig: „Vorschläge des Herzog von Lottringen über die in Ungarn eröffnende Feldzug, und andere Militäreinrichtungen.“ A 286. lapon: „Litterae Francisci de Rákóczy ad Confoederatos.“ A 228. l.: Littera Antonii Com. de Eszterházy 1707 contra Confoederatos.“ A 290—91. lapon: „Referat des Commandierenden in Ungarn an den Kaiser 1710.“ A 292. lapon: „Verschiedenes, den Friedensschluss mit den Türken 1701. betreffend.“ A 301—303. lapon: „De anno 1728. Verträge mit den Türken.“ A 321—328. lapon: „Militär Berichte aus Ungarn.“ A 329—330 lapon: „Gedruckter Entwurf der zu Klausenburg von dem Ungarischen Erzrebellen Rákóczy aufgerichteten Triumph-Pforte.“

— Brief de anno 1696 aus dem Hofkriegs-Praesidio in Militär Angelegenheiten.

— Proba centum scripturarum diversarum.

— Miscellanea historico politica imprimis Hungariae de anno 1606—1613. Nonnulla quoque de annis 1522, et 1717. Fol. (137 levél.)

— Register über das Königreich Ungarn durch Türkei bis nach Constantinopel. Durch *Georg Hasenbarth* von Hasenburg. Anno 1776. Ehez kapesolva: „Extract aus Martin Zeileri Beschreibung des Königreiches Ungarn.

— Statuta et legge municipale della fedelissima citta di Fiume. (XVII. század.) Kezdődik Ferdinándnak egy okmányával 1530-ból.

— *Mathiae Corvini* Regis Hungariae epistolae ad diversos, et diversorum ad eundem. XVII. század. In 4o. 84 levél. E gyűjtemény tartalma*):

1. Előszó: „Dum Bajazetes secundus, filius Mahometi magni. . . .“ etc.
2. Bajazet Mátyáshoz: „Serenissime princeps, etc. Vestrae notificamus serenitati. . . .“
3. Mátyás válasza az előbbire: „Potentissime Princeps! . . . Intimata ejusdem. . . .“
4. Mátyás Bajazethez: „Potentissime Princeps! . . . Constat vestrae potentissimae Majestati. . . .“
5. Bajazet válasza az előbbire: „Serenissime Princeps! . . . Minas quas tam inconsulte. . . .“
6. A pápa Mátyáshoz: „Charissime etc. . . Superioribus diebus cum allatum esset. . . .“
7. Előbbi Mátyáshoz: „Charissime . . . etc. Accepimus litteras altitudinis tuae. . . .“
8. Ugyanez Mátyáshoz: „Charissime . . . etc. Fuerunt apud nos dilecte fili, Nicolai. . . . 14. . . 10. Jan.“ (?)
9. Ugyanez Mátyáshoz: „Charissime. . . . etc. Tuam serenitatem et optimam voluntatem. . . .“
10. A pápa Mátyáshoz: „Charissime . . . etc. Novit Majestas tua quamdiu. . . .“ 1479. mart. 12.
11. Friedrich császár Mátyáshoz. „Illustrissime Princeps! Graves et saepius iterati rumores. . . .“

*) A 11., 18. és 45. számokon kívül kiadva mind az „Epistolae Mathiae Corvini“ IV. kötetében.

12. Mátyás a velencei herceghez: „Illustrissime... Cum his diebus proximis...”
13. Mátyás a boroszlói püspökhöz: „Reverendissime! Quem admodum superioribus temporibus...”
14. Mátyás az előbbihez: „Reverendissime!... Intelleximus ea quae paternitas vestra...”
15. Mátyás a ferrárai herceghez: „Illustrissime frater! Quanto studio, quantaque diligentia...”
16. Mátyás Jobdéhez: „Magnifice! Nobis quem ostendistis...”
17. Mátyás Kázmérhez: „Serenissime Princeps! His diebus quidam Albertus...”
18. Mátyás Diomedes grófhoz: „Magnifice! Etsi tuum erga nos affectum.”
19. Mátyás Ferdinándhoz, Sicília királyához: „Serenissime! ... Solemus in Porta imperatorum Turcorum...”
20. Mátyás a római császárhoz: „Serenissime... Ad repellendos continuos Turcarum...”
21. Mátyás az előbbihez: „Serenissime... Post scriptas et sigillatas alias litteras.”
22. Mátyás ad conventum fratrum Capitularium: „R. R. et V. P. P... Cum expectaremus juxta promissa et oblationes...”
23. Mátyás megbízó levele (credentionalis) a pápához: „Beatissime Pater...! Post devotorum... scripsi nonnulla...”
24. Mátyás egy alattvalójához: „Magnifice! Deberes etc.”
25. Mátyás a ragusai rectorhoz és tanácshoz: „Nobiles!... Nova quae Majestati nostrae in litteris vestris...”
26. Mátyás Károly grófhoz: „Magnifice!... Intimata tua per famulum tuum...”
27. Mátyás Ferdinánd királyhoz: „Serenissime... Cum apulisset his diebus...”
28. Mátyás az arragoniai bíbornokhoz: „Mathias Rex reverendissimo Joanni T. S. Andriani... Complures sunt in regno nostro praelati...”
29. A bíbornokok collegiuma Mátyáshoz: „Miseratione Divina... Legit hoc mane reverendissimus Dominus Dominus Georgius cardinalis Agriensis...”
30. Mátyás válasza az előbbire: „Reverendissimi... Reddita nobis fuerunt vestrae litterae...”

31. Mátyás az arragoniai bíbornokhoz: „Novissime potuit paternitas vestra intelligere. . . .“
32. Mátyás az előbbihez: „Acceptis litteris Reverendae Dominationis vestrae. . . .“
33. Mátyás az egri bíbornokhoz.
34. Mátyás a pápához.
35. Mátyás a pápához.
36. Mátyás ad Sacconem de Ragusio.
37. Mátyás az arragoniai bíbornokhoz.
38. Mátyás az egri s arragoniai bíbornokokhoz.
39. Mátyás Kázmér királyhoz.
40. Mátyás ajánló levele (litterae commendatitiae) a siciliai királyhoz.
41. Mátyás a vácsi püspökhöz.
42. Mátyás az arragoniai bíbornokhoz.
43. Mátyás Fontana Ferenczhez.
44. Mátyás a patraei érsekhez.
45. Mátyás megbízó levele (credeutionalis) Ancona városához.
46. Ferdinánd Sicilia királya Mátyáshoz.
47. Mátyás az arragoniai bíbornokhoz.
48. Mátyás Ferdinánd királyhoz.
49. Mátyás a pápához.
50. Mátyás az arragoniai s egri bíbornokokhoz.
51. Mátyás Ferdinánd királyhoz.
52. Ugyanaz ugyanahoz.
53. Mátyás egy alattvalójához.
54. Mátyás az asculanumi püspökhöz.
55. Mátyás a pápához.
56. Mátyás az arragoniai bíbornokhoz.
57. Mátyás az előbbihez.
58. Mátyás az asculanumi püspökhöz.
59. Mátyás az előbbihez.
60. Mátyás az arragoniai bíbornokhoz.
61. Mátyás az asculanumi püspökhöz.
62. Mátyás a velencei herceghez.
63. Mátyás István moldovai vajdához.
64. Mátyás a német birodalmi fejedelmekhez s választókhoz.

65. Mátyás az előbbiekhöz.
66. Mátyás a pápához.
67. Mátyás az egri s arragoniai bíbornokokhoz.
68. Mátyás a pápához.
69. Mátyás Asculanumba.
70. Plenum mandatum. „Nos Mathias. . . . Notum facimus
praesentium tenore quibus expedit. . . .“
71. Mátyás Ferdinándhoz.
72. Mátyás a pápához.
73. Mátyás az egri bíbornokokhoz.
74. Mátyás a pápához.
75. Mátyás az egri bíbornokokhoz.
76. Mátyás János augustai püspökhöz.
77. Mátyás a velencei herceghez.
78. Mátyás Hieronymus grófhoz.
79. Mátyás Zanossi Mihályhoz.
80. Mátyás ad Cardinalem S. Petri ad Vincula pro Archie-
piscopo Patracensi.
81. Mátyás az egri bíbornokokhoz.
82. Mátyás a pápához.
83. Mátyás az előbbihez.
84. Mátyás az egri bíbornokokhoz.
85. Mátyás az egri orátorhoz.
86. Mátyás az egri bíbornokokhoz.
87. Mátyás ad Dominum Asculanum.
88. Mátyás Dombro Jakob krakai várnagyhoz.
89. Mátyás a pápához.
90. Mátyás a salzburgi préposthoz és káptalanhoz.
91. Mátyás Rovellera Flór. jeruzsálemi lovaghoz.
92. Mátyás a boroszlói káptalanhoz.
93. Mátyás az előbbi káptalanhoz.
94. Mátyás Boroszló városához.
95. Mátyás Kázmér lengyel királyhoz.
96. Mátyás a theanumi püspökhöz.
97. Mátyás a római császárhoz (melyben bizalmatlanságát
fejezi ki.)
98. Mátyás a theanumi püspökhöz.
99. Mátyás az egri bíbornokokhoz.

— Allerhand responsa in causa reverendissimi episcopi ex Comitibus de Nesselrod. (Ezek közt eredeti levelek *Erdödi Gábor* egri püspöktől, s Nesselrod pécsi püspöktől.)

— Collectanea diplomatica Austriae. (A XII. kötet 144—169. lapjain: „Acta generalium regni Vngariae comitiorum sub Ferd. II. (1630.) celebratorum, in archivo cancellariae regiae Hungarico Aulicae reperta.)

— Miscellanea. (A 158—182. lapokon: „Responsum em. Cardinalis et Primatis Hungariae *Jos. Batthyani* datum ad Josephum II. imp. in merito decretorum ad Hungariam missorum. Compositum per Josephum Nagy Archicapituli Strigoniensis canonicum, vicarium generalem, et suffraganeum.)

— Scheyb: de metis Hungariae. (Két folio kötet németül.)

— Missale Monastico Benedictinorum. (XIII. század.) Folio. 189 levél.

— Psalterium cum Canticis, Litanis. (XIII. száz.) Nagy 8r. 128 levél.

— Missale Hungaricum ordinis Eremitarum. (XIV. század.) Perg. Folio. 339 levél.

— Psalterium cum Canticis, Symbolo Athanasiano et Litanis. (XIV. század.) Perg. 134 levél.

— Missale Hungaricum ordinis Sancti Pauli Eremitarum. (XIV. század.) Folio Perg.

— Graduale (XIV. század.)

— Collectarium secundum consuetudinem fratrum heremitarum S. Pauli in Hungaria. (XIV. század.)

— Psalterium cum Canticis et Symbolo Athanasiano, totum cum versione germanica. (Ugyanitt egy latin beszéd *Sz. István kezéről.*)

— Breviarium Ordinis Eremitarum S. Pauli Hungaricum. (Azaz magyarországi. XIV. század.)

— Diurnale secundum ritum ecclesiae Romanae Svevicum. Fényüzéssel írott pergamen kódex; kis 8-adrét. A vé-

gén két levél naptár, melynek egyik rovatába a kódex többi írásával hasonló modorban az alábbi történeti jegyzék olvasható szavonként a naptár négy lapjának minden napjára beosztva:

De Cilia	In anno	Etate	Bohemia
Quoque	Sequente	Bis novem	Ploret
Udalricum	Postea	Annorum	Australis
Comitem	Ladislaus	Adolescens	Luctus
Quidam	Inclitus	Princeps	Conturbet
Vngarie	Filius	Pulcer	Moraviam
Dominus	Romanorum	Virtuosus	Cuncta
Ladislaus	Alberti	Planctu	Multitudo
De Huniat	Regis	Fuerat	fidelium
Ob odium	Neposque	Non modico	gemat
Interfecit	Caesaris	In urbe	Principe
Quem Rex	Sigismund	Ante dicta	Sepulto
In buda	In festo	Sepultus	probitatis
Decollari	Sancti	Pro suo	Spiritum
Iusserat.	Clementis	Tristetur	in celis
	letifero	Vngaria	conjunget
	De Cibo	Domino	Cristus
	Expiravit	Queratur	beatis
	In Praga.		Amen.

II.

Incunabulumok.

- *Thuróczi Chronica* etc. 1488.
- *Legendae Sanctorum regni Hungariae in Lombardica hist. non contentae.* Folio. Két példányban.
- *Speculum humanae Saluationis.* (Lásd feljebb a kéziratok közt is.)

— *Psalterium, per Jacobum Brittanicum.* Venetiis 1480.
E kiadás máshol nem létezik.

— Theorica Musicae *Franchini Gafuri* Landensis impressum Mediolani per Magistrum Philippum Mantiegatium dictum etc. 1492. (Egyike a legritkább könyveknek.)

- Missale ordinis Eremitarum.
- Missale Romanum.
- Der Psalter zu deutsch.
- Psalterium latino-germanicum.

III.

Későbbi nyomtatványok.

— Acta comitialia Hungarica Soproniensia 1681, cum annexo supplemento.

— Anonymi Lessus in obitum Ladislai Posthumi.

— Bericht von Erwählung Gabriel Bethlens Fürst zu Siebenbürgen zum König in Ungarn. 4r. 1620.

— Bericht von der Einnahme Stuhlweissenburgs. Nürnberg, bei Johann Knorren. 1601.

— Beschreibung der Criminal Prozess und der Execution Franz Nádasdi, Petri Zriny, und Franz. Christ. Franckpan. Wien bei Math. Cosmerovio. 1671. in fol.

— Beschreibung der ungarischen Städte, Festungen, Castellen und Häuser so von Anfang der Regierung Rudolphi II. caesaris bis 1603. Vom Romischen oder Türkischen Kriegsvolk besucht, belagert, beschossen, gestürmet und erobert worden. Augspurg bei Wilhelm Peter Zimmermann. 1605. Fol.

— Biblia Hungarica. (*Káldi*) 1732.

— Item. (*Károli*. Basileae 1770.)

— Buchdruckerey. Nürnberg. 1723. (Ugyanitt *Busbek-töl* igen sok a törökökről).

— Basta Georg. Tractat von Abrüstung und Auf-führung der Cavalleria, oder Regiment der leichten Cavalerien. (N. B. Hic tractatus a militiae peritis aestimatur.)

— Ungarisch Türkische Chronik, was sich von ersten Kriegszug der Türken wider Ungarn bis 1685 . . . Nürnberg. bei Leonard Loschge. 1685. in 8o.

— *Czwittinger Specimen Hungariae Literatae*. Ugyan-itt. Bibliotheca Scriptorum pui exstart de rebus Hungaricis. Francof. 1711.

— *Dilichy Wilhelmi* Ungarische Chronik in 2 Theil. Der erste vom Land, der 2-te von der Ungarischen Sitten, und von Rumelia, oder Grichenland.

— *Dissertatio de regiae Budensis Bibliothecae Math. Corvini ortu, lapsu, interitu, et reliquiis*, authore F. X. S. A. (Schier.) Vindobonae 1766. in 4o.

— *Gabor Bethleni* Litterarum exemplum ad vizirum Nakas Hasanum Bassam. Item ejusdem litterae ad Schenderum Bassam.

— *Gabrielis Vngari* Franciscani compendiosa descriptio urbis Jerusalem. 1514. in 4o sine mentione loci et typographi. (Pécsváradi Gáboré, l. Toldy: A Középkori M. Irodalom Története. 3. kiadás. Pest 1863. II. 57. l.)

— Hevenesi Gábor munkái.

— *Historia Sigethi Christianis erepti per Turcas ex Croatico sermone versa in latinum per Samuelem Budinam*. Viennae 1568 in 4o.

— *Kalmár Georgii* Prodrömus idiomatis Scythico-Mogorico-Chuno seu Huno-Avarici etc. etc. Posonii 1770.

— *Kriegs-Rüstung und Heerzug des Türkischen Kaisers*. 1532. in 4o.

— *Kedd Jodoci* Constantinus Magnus Rom. Catholicus etc. S. Stephanus et primi Hungariae reges Rom. Catholici. Viennae 1655. 4o.

— *Nagy Jakab, de Harsány*, Nob. Vng. Colloquia familiaria Turcico-latina seu Status Turcicus loquens et. Coloniae Brandenburgicae, typis Georg. Schulz. 1672. in 8o.

— *Pazmani Petertül*. Az mostan tamat uy Tudomaniok Hamissaganak Tyz Nilvanvalo Bizonisaga es Reovid intes a Teoreok Birodalomrul es Uallásrul. Grácii, Stiriae per Georg. Vidmanstadium 1605. 4r.

— *Pelbarti de Temesvár*, ord. S. Francisci Sermones Pomerii de tempore. Impressi ac diligenter revisi per Henricum Gran [in Hugenau. Expensis Joannis Rimman 1498. (Ugyanennek sok más egyházi beszéde ezen időtől 1505-ig.)

— *De Reva, Petri comitis de Thurocz Centuria Septem*, seu *Historia de Monarchia et Corona regni Hungariae*, aucta per Franciscum de Nadasd, cum annexo catalogo Palatinorum et Judicum Regni, auctore Gasp. Jongelino. Francofurti 1659.

— *Schediasma Geographico historicum*, Hungaros intra et extra Hungariam degentes repraesentans. Adjectum Calendario Jaurensi de anno 1747. in 8o.

— *Scriptores Rerum Hungaricarum* Francofurti apud haered. And. Vecheli, et Martinum et Joannem Aubrium. 1600. in folio. (Collegit et edidit Jacobus Bongars Galliarum Regis ad Caesarem Legatus. Liber perrarus.)

— *Series Rerum Hungaricum* ab a. 1458 ad a. 1715. 12r.

— *Series Banorum Dalmatiae Croatiae et Slavoniae* sub regibus Hungariae et Hungaro-Austriacis. Tyrnaviae 1737. in 8o.

— *Sigemundi Davidis Elegia Pannoniae peste conflantis* ad Coetum Hungarorum. Wittenbergae 1577.

— *Schwendi, Lazari* seu Lazarussen *Kriegs-Discurs*. 1676. in 8o.

— *Ejusdem* ebendieser. Frankfurt am Mayn. 1593.

— *Ejusdem* *Consilium* quomodo Turcis sit resistendum, exstat in Conringii Herm. De bello contra Turcas gerendo in 4o.

— *Szklenar Georgii*, *Origo et Genealogia illust. Batthyianorum gentis*. Posonii. 1778. in 8o.

— *Thuróczinak brünnei kiadása*. 1488.

— *Ungarn sambt allen Begebenheiten von ersten Ursprung*. 1683. in 8o.

— *Della vera Maniere del vincere il Turco*, discorso di Don Marco Uberti etc. Padoua. 1571. (A rendes könyvtáron kívül levő hulladékok közt.)

— *Psalterium Davidis cum canticis sacris denuo excusum* Venetiis, sumptibus Pauli Balleroni. 1713.

— *Liber Psalmorum additis canticis cum notis*. Jac. Benigni Bosuet. Versio S. Hieronymi et vulgata. Venetiis excudebat. Jo. Bapt. Albrizzi. 1733.

— Der Psalter Davids. Gedruckt zu Augspurg, durch Hainrich Steiner. 1529.

— Der Psalter Davids nach alter in Christl. Kirchen gehabter Translation durch Johann Dietenberger verteutscht. Cöln in der Quenteleien. 1625.

— Psalterium Davids. Harpfen Davids mit Teutschen Saiten bespannet. Augspurg bei Veronica Apergerin Wittib 1659. 12r.

— Cantus ecclesiasticus sacrae historiae Passionis necnon Lamentationis. Viennae Austriae 1743.

— Gesangbüchlein. 1531. Gedruckt zu Jungern Buntzel in Behmen durch Georg Wilmschleyer. in 4o. (Author est Michael Weisse ut ex hujus libri praefatione constat. Liber perrarus.)

— Gesangbuch der Brüder in Behmen und Mehren die Mann Picharden und Waldenses nennt, von ihnen auf ein neues (sonderlich von Sacrament des Nachtmahls) gebraucht und etliche neu Singen gethan. Gedruckt zu Nürnberg durch Joannem Berg und Ulrich Neuber. (Sine mentione anni. Author hujus est, uti praecedentis, Michael Weisse. Corrector vero Johann Horn, quod constat ex hujus libri praefatione.)

— Gesangbuch (Ewangelisches) von 850 alten und neuen Liedern und Psalmen des Martin Luthers nebst anderen Gebetten. Sonderhausen. Durch Jakob Andreas Bock. Anno 1736. in 8o.

— *Goudimel, Claudii*, Musici melodia ad Psalmos Davidis ab ipso metricè editos in lingua Gallica. 1624. in 24o.

— *Guidonis Aretini* Abbatis Avellanensis epistola de nova musicam addiscendi ratione. (Exstat in Baronii Annalibus. Etiam quaedam insignia hujus operis apud Gerbert.)

— *Gerbert de Cantu et Musica Sacra*. I—II.

— Gesangbuch (Ordenburgisches.)

— Harpfen Davids.

— *Heseri Georgii* Psalmi LXXV. priores Davidis. Monachii 1673. Item Ps. LXXV. posteriores 1675.

— Kirchen-Gesang. Darinnen die haupt-Artickel des Christlichen Glaubens kurz gefasset und ausgelegt sind. 1566. 4r.

— Kirchen-Gesangbuch (Schlesisches) sambt einen doppelten Anhang eines lateinischen Gesangbüchleins. Breslau und Lignitz. 1704. in 8o.

— Geistliche Lieder, mit einer neuen vorrede Martini Lutheri, Leipzig 1561. in 8o.

— Geistliche Lieder deren etliche von altersher in den Kirchen einträchtiglich gebraucht und etliche zu unser Zeit von erleuchteten frommen Christen und gottseligen Lehrern neu zugericht sind nach ordnung der Jahrzeit. Nürnberg 1580. in 4o.

— *Lobwasser Ambrosii* Psalmen Davids nach französischer Melodey und Reimen Art in Teutsche Reimen gebracht mit 4 Stimmen. Herborn 1603. in 12.

— *De Lasso Orlandi* Missae aliquot 5 vocum cum Missa pro defunctis. Monachii excudebat Adamus Berg. 1589. in fol. maj.

— *Mattheson* der vollkommene Capellmeister. Hamburg 1739. (Ritka s becses könyv.)

— *Missale Eremitarum* ord. Pauli sub regula S. Aug. Venetiis in aedibus Petri Lichtenstein Colonensis germani, nomine autem Stephani Heckel *Librarii Budensis*. 1514 in 4o cum insignibus typographi.

— *Muffat Gottlieb* Kais. Maj. Caroli VI. Hof und Kammer Organisten etc. 72 versetl. sambt 12 Toccaten 1725 in 4o ohlongo.

— *Ejusdem* Componimenti musicali per il cembalo in 4o majore oblongo.

— *Molnár Albert* versio Psalmorum Davidis in Hungaricoꝝ versus et rhythmos. Basileae per Rudolph Imhof. 1770.

— *Notkeri* cognomine Labeonis Psalterium Davidicum e latino in Theodiscam veterem linguam versum, et paraphrasi illustratum, cum notis Joan. Schilleri.

— *Psalmodia* practica, argumenta, petitiones, et usum psalmorum Davidicorum cum notis ex Roberto Bellarmino et Martino Sebaldo continens. Ingolstadii 1625. in 16o.

— *Psalterbuch* zum Gebrauch der Teutschen Nation Sonderlich der Nordländer, oder kräftige Würkung des Gebett Psalliren. 1710. in 12o.

— Responsoria quae annuatim in veteri ecclesia de tempore festis et sanctis cantari solent. Additis etiam quibusdam aliis communibus canticis ut in indice omnium cernere licet. Norimbergae 1581. (CICIOXXXCI.) Kis nyolczad. 150 levél.)

— Enchiridion, Antiphonas, Responsoria et hymnos quo ordine et melodiis per circulum totius anni Deo in vespertinis precibus decantari solent, continens. Additis quibusdam aliis, quae sequens docebit pagella. In usum Scholae Culmbachianae editum. (E gyűjtemény összekötve az előbbivel. Megjelent Mühlhausenben (Muhlhusium) mint Hantzsch György kiadványa. Szerkesztette Obsopoeus János kulmi kántor.)

— Psalmodia, hoc est, Cantica sacra veteris Ecclesiae selecta. Quo ordine et melodiis per totius anni circulum cantari usitate solent in Templis de Deo, et de filio ejus Jesu Christo, de regno ipsius, doctrina, vita, passione, resurrectione et ascensione, et de spiritu sancto. Item de sanctis et eorum in Christum fide et cruce. Jam primum ad Eccliarum et scholarum usum diligenter collecta et breviter ac piis scholiis illustrata, per Lucam Lossium Luneburgensem, cum praefatione Philippi Melanchthonis. Norimbergae apud Gabrielem Hayn, Johann Petrei generum. 1553. in quart. maj.

E könyvtárak szolgáltattak kutatásaimnak legtöbb anyagot; s teljes fogalmat adok tartalmokról, utólagosan megemlítve, hogy a mölki könyvtárban őriztetnek a fentnevezettekén kívül *Beatrix királyné, s Albert király imakönyvei*. Mindkettő nyolczadalakú pergamen; amaz latin, ez német nyelven íratott. Utóbbi oly imákat is tartalmaz, minőket napjainkban csak nagy gonosztevőkkel szoktak mondatni. Pár év előtt mind a kettő köz szemlére tétetett ki a bécsi kiállításban.

Lilienfeldet II. József egy ideig felosztatván, ez alatt az egész könyvtár elpusztult, megfosztatott régiségeitől, s a jeleni — miként személyesen is meggyőződtem — csak újabb munkákat tartalmaz, becsesebb régiségek nélkül. Összes számát mintegy 12 ezerre lehet tenni, melyek közt Magyarországot illetőt csak Mailáth történelmét láttam; zenére vonatkozólag pedig a rendszeren használt Missálékon és Antiphonákon kívül semmi érdekest.

Herzogenburg az előbbinél kevésbé értékesebb, mit igazolhat az alábbi rövid sorozat:

- *Batthyáni*: Leges Eccl. regni Hungariae.
 - Sammlung Ungarischer Reichsgesetze von Jahre 1791. Pressburg 1791.
 - Untersuchungen über die Krönung in Ungarn 1790.
 - *Francisci L. B. Balassa*: Casulae regis Hungariae vera imago et descriptio.
 - *Bonfin* 1589-beli kiadása.
 - *Math. Bel Comp.* Hung. geograph. Posonii 1777.
 - *Istránffy* de rebus Hungaricis.
 - *Kaprinai* Hungaria diplomatica. Vindob. 1767.
 - *Kazy* Hist. regni Hungariae. Tyrnaviae 1737.
 - *David Samuel Madai*: Vollständiges Thalerkabinet.
 - *Horváth János* természettant, számtant, s logikát tárgyzó munkái. Tyrnaviae. 1776 stb.
 - *Joannes Iváncsics*: Institutiones Logicae. Tyrnaviae. 1763.
 - Item: Institutiones Metaphysicae. Ibidem.
 - *Szentiványi Márton* Miscelláneái.
-

Seitenstetten könyvtáráról nem mondhatok többet, mint Lilienfeldéről. Egy időben tűz által sokat szenvedett volt. Ezen kívül jelenlegi könyvtárnoka, ki egyszersmind zenekar- és gymnasiumi igazgató, ismételve biztosított, hogy

semmi céljaimra tartozót nem találndok, a mivel, miután hűzamos ideig velem a könyvtárban nem maradhatott, a katalógusok magamhoz vételét is (mit egyébiránt a többi zárdákban készséggel megengedtek) ellenezte, kénytelen voltam megelégedni. Alig van azonban okom biztosítását kétségbe vonni, mennyiben a könyvtár nem igen nagyobb Herzogenburgénál.

Ezekén kívül meglátogattam **Linczben** a még ifjú városi könyvtárt és Magyarországon a **pannonhalmi**t. Előbbiben átlapoztam néhány értékes, de céljaimra nem tartozó gyűjteményt: péld.: „Exempel nebst 18 Probestücken in sechs Sonaten zu Carl Philipp Emm. Bachs Versuchen über die wahre Art das Clavier zu spielen, auf 26 Kupfer Tafeln.“ In folio. (14 levél.) — „*Orlando di Lasso*: Passio 5 vocum. Vigiliae mortuorum 5 vocum. Monachii 1572 in fol. maj. Item Cantionum, quas mutetas vocant opus novum. Monachii, 1578. fol. maj. — „Passionis Domini nostri Jesu Christi historia in Usus Ecclesiae, quatuor vocibus composita, authore *Ludovico Daser*. illustr. ducis Wirtembergensis chori musici magistro. Monachii. 1578. fol. maj. — „*Venceslai Philomathis* de nova domo musicorum libri IV. Viennae 1523. — „*Diurnale horarum chori Pataviensis*.“ Utóbbiból lemásoltam néhány hymnust. Orlando műveiből valaki ollóval kivagdalta az initálisokat, mi által az egész tönkre tétetett.

Pannonhalmán a könyvtárban semmi külön céljaimra tartozót nem találtam ugyan, de annál többet a könyvtárnok magánbirtokában, elannyira, hogy chorálgyűjteményemet ezúttal csaknem kiegészíthettem.

Ezek után tek. Akademia! legyen szabad addig is, míg szakomra tartozó, ezúttal gyűjtött, kétezer darab chrált, s más zeneműveket a maga helyén felhasználnék, előlegesen egy pár szóval ismertetni gyűjteményem némelyikét, s elmondani a belőlök vonható következtetéseket.

A XVI. és XVII. század akár katolikus, akár protestáns magyar egyház dallamaira nézve legelső megoldandó kérdés: *vajon magyar származásúak-e? vagy nem? s honnan vették — utóbbi esetben — eredetöket?*

E kérdés megoldásával „*A Magyar Egyházak Szerartásos Énekeit*“ ismertető munkámban (Pest, 1869) adatok hiánya miatt nem terjeszkedhettem ki, inkább csak a magyar egyházak egymáshoz való rokonsága meghatározásával foglalkozván; de a szerartásos énekekkel szemben nem is tartottam oly lényegesnek, mint szemben a hymnuszokkal s chorál dallamokkal, melyek ismertetése legközelebbi feladatam.

E tekintetben a dolgok rendes folyama egyfelől a középkorra, s itt Rómára utasít; a reformáció történelme másfelől arra, hogy a magyar ajkú protestánsok egyházi énekeinek forrását a római egyházon kívül egyszersmind Német- és Csehországban keressük.

Ezt már eddig is többen megtették, s eljárásaikból nem lehetett egyebet következtetni, mint hogy a német és cseh egyházi dallamok nagy befolyást gyakoroltak a magyar nemzeti zenére, a protestánsok első egyházi dallamai nagy számmal emezektől vétetvén. Ilynemű kutatásaim azonban egyoldalúak voltak, a mennyiben csupán a német és cseh egyházi szóköltészet magyarra fordított s feles számmal átvett termékeit, vagyis hymnus és chorál verseit vettem vizsgálat alá, nem lévén alkalmam egyszersmind ezek dallamaival is megismerkednem, s a mi legfőbb, e dallamok eredetét kinyomoznom. Ismerve azonban ama különböző ajkú felekezetek dallamait is, épen az ellenkezőt kell állítanom, t. i. *a protestánsok dallamainak egyedüli forrása Róma*, s egymástól nem dallamokat, hanem csak hitágazatokat kölcsönöztek, emezek rímes verseit az anya egyház régi dallamaihoz alkalmazván, vagy megfordítva, a régi dallamokat újabb alakú s tartalmú szókölteményeikhez módosítván.

Maga Luther is csak néhány eredeti dallamot költött; a nép szavát a chorálokban érvényre juttatta ugyan, de úgy látszik, sok időbe került, míg egyedül uralkodóvá lehetett. A Lossius Lukács által Melanchthon előszavával 1553-ban másodízben kiadott nagy terjedelmű gyűjtemény (Lásd fenn:

Psalmodia etc.) csak öt német szövegű dallamot tartalmaz; a többiek latínok, egyházi személyzet s iskolai ifjúság számára. Sőt a latin nyelven írott hymnuszok száma is arányban a szetartásos németekhez igen csekély: csak 26. E hymnuszok nagyobbára feltalálhatók a régi egyházai közt; de Melanchthon első szava is igazolja ezt: „..... laudanda est voluntas artificum, qui tales melodias utiles docendis et flec-tendis animis edunt, et conservari ac transmitti ad posteros curant. Sit autem delectus tum in *veteribus* tum *novis*, ut tales cantilenas discat juvenus, quae veram et salutarem doctrinam continent. Cum igitur prudenter et pie ex veteribus cantilenis puras et incontaminatas superstitionis sententiis elegeris, laborem tuum utilem fore speo ad invitandam juventutem ad Musices amorem.“ E szavakkal nem csak a régi, hanem újabb kath. énekek megválasztására is céloz, a szigorú kritikai eljárást a szövegnek hitre vonatkozó tartalmára értvén.

E latin gyűjtemény a későbbi időkben is sok kiadást ért. Megjelent Wittenbergben 1560-ban. Viszont Nürnbergben 1563, ugyanitt 1565; Praetorius változtatásaival s bővítéseivel 1576—1579—1590, s végre még egyszer Wittenbergben 1674-ben. *)

Az evangélikusok számára Lossiuson kívül mások is adtak ki hasonló szellemű gyűjteményeket. Péld.: Responsoria, quae annuatim in veteri Ecclesia de tempora festis et sanctis cantari solent, additis quibusdam aliis communibus canticis etc. Norinbergae 1580. „Enchiridion, Antiphonas, Responsoria et hymnos quo ordine et melodiis per circulum totius anni Deo in vespertinis precibus decantari solent, continens, additis quibusdam aliis etc. Mulhusii 1583.

A XVI. század folytán tisztán német gyűjtemények is jelentek ugyan meg, pl. „Geistliche Lieder 1561—1580. sat, de Luther eredeti énekein kívül a nagyobb ünnepekre íratlak

*) Schilling zenészeti Encyclopädiája az első kiadást ív alakúnak mondja, s egyszerre mind 1553-ra teszi. Ez nem ív, hanem negyedréti alakú; s ilyenek a későbbiek is; nem is első, hanem második kiadás. — Első kiadását nem láttam.

legszebbjei, melyek a magyar gyűjteményekben is szerepelnek, *mind római eredetűek*. — Később sokkal inkább megsaporodtak az eredeti dallamok, csaknem minden kántor dolgozott valamit, mincképpen folytán Németország egy vidékén sem volt egység az egyházi éneklésben; de erről, mint nem ide tartozóról, ezúttal legyen elég ennyi.

A cseh és morva hitrokonok régi chorál énekeikről nem csak mi, hanem a németek is nagy szavakkal szoktak beszélni. — Schilling Encyclopädiájában ezt mondja valaki: „Fennmaradtak a mi számunkra a csehek legszebb dallamai, mindamellett, hogy a jézsuiták 1621. mindent elkövettek énekeskönyveik meggyémisítésére.“

Inkább hihető, hogy Husz követőinek nagy hatása a tömeges éneklésben állott, mi később Luther reformációjával általánosan lábra kapott. Meg kell ugyan engednünk, hogy nem csak Husz, kinek egy énekét magam is megtaláltam („Jesus Christus unser Heiland“), hanem később más üldözött követői is írtak egy-egy dallamot; de egész énekgyűjteményeiket illetőleg az anyaegyháztól inkább csak hitágazatokban különböztek, *szintén megtartván a latin dallamokat*.

Nem ismerem ugyan a már felettebb ritka chorálkönyveket, melyek cseh nyelven íratlak; de ismerem ezek különböző német fordításait, a morva hitrokonok számára.

Ezek elseje valószínűleg következő czím alatt jelent meg: „Gesangbüchlein“ 1531. Gedruckt zu Jungern Buntzel in Behmen durch Georg Wilmschleyer in 4°. A gyűjtemény előszavából látható, hogy Weisse Mihály fordította.

A pannonhalmi könyvtárnok Remigius úr birtokában ugyanennek későbbi kiadását láttam következő czím alatt: „Ein Gesangbuch der Brüder in Behemen und Morhern, die Mann aus Hasz und Neyd Pickharden, Waldenser ect. nennet. Von innen auff ein Neues (sonderlich von Sacrament des Nachtmals) gebessert und etliche schöne neue Gesang hinzugethan.“ — A gyűjtemény hátulján hely s évszám: „Gedruckt zu Nürnberg durch Johann von Berg und Ulrich Neuber. In 1560. Ugyanily czím alatt található e gyűjtemény a götweigi könyvtár katalógusában (fájdalom! magában a könyvtárban nem lehetett megtalálni), melyről a katalógus írója megjegyzi,

hogy évszám nélkül jelent meg. Vagy téves ez állítás, vagy ha igaz, úgy fel kell tenni, hogy a pannonthalminál előbb jelent meg, s nem sokára ugyanott ugyanazok az utóbbit harmadszor is kiadták. Feltehető ez a pannonthalmi példány előszavából ítélve, melyben Horn János corrector magát betegeskedéssel menti, mely miatt nem láthatott elég híven dolga után, másfelől Weisse Mihályt vádolja, hogy avatatlansága miatt némely hibaigazításaikkal ellenkező, úrvacsójárára vonatkozó énekeket is felvett a szerkesztőtársak megkérdezése nélkül. „Denn dieweil — így folytatja Horn — ich die anderen Gesänge (so er aus dem Behemischen ins Teutsch transferirte), den meisten Theil oversah und corrigirte, sollte ich billich den andern auch so gethan haben. Weil er aber in Teutscher Sprach viel geschickter war den ich, vertraute ich zuletzt im das ganz und gar.“ Így tehát a jobb kiadvány az évszám nélküli volna.

Előbbiekkel egy tartalmú az alábbi: „Kirchengesang, worinnen die Haupt-Artickel des Christlichen Glaubens kurz gefasset und ausgelegt sind, jeczt von Neuem durchsehen, gemehret, und der Röm. Kais. Majest. in Unterthenigster Demut zugeschrieben. 1580. Hely nélkül, 4r.

Egyűjtemény előszavában olvasható, hogy miután Weisse német fordításban, később pedig Horn János újra kiadta, szerkesztették, s több mint száz énekkel bővítették Tham Mihály, Geleczky János, s Petrus Herbertus Tulnensis. Megjelenése idejét 1580-ra tették ugyan, de mint a Maximilián császárhoz írott ajánlatból kitetszik, már 1535-ben sajtó alá rendezve benyújtatott volt Ferdinándnak, Maximilián atyjának. Magának Maximiliánnak 1564-ben adták újra át. Egyik előszava végén pedig 1566 áll. Kitetszik innen, mennyi akadályt kellett elhárítaniok, míg aztán a császár engedélye mellett a gyűjtemény 1580-ban megjelenhetett. A császárhoz írott ajánlólevélben egyebek közt következőleg igazolják magokat, illetőleg vallásokat: „Wo aber ober dass Unser Missgöner, wie di giftige Schlangen diese Unser Kirchen-Lehre lesserten, und uns für diese oder jene Secte angeben, bitten wier in allergehorsamster Demut E. K. Majestat wollen jenen keinen Glauben geben, sondern uns als wahre Gliedmasse der

rechten Kirchen Schützen und Schirmen.“ — Kérik továbbá a császárt, hogy ne csak nekik, hanem a cseheknek, s más e felekezethez tartozóknak is engedje vallások szabad gyakorlását, és zsinatok tarthatását.

E gyűjteménynek 1606-ban megjelent második kiadását szintén láttam Pannonhalmán Remigius úr birtokában. Címe: „Kirchengesänge, darinnen die Haupt-Artickel des Christlichen Glaubens Kurz verfasst und ausgelegt sind, izt abermals von Neuem durchsehen und gemehret.“ — Ajánlata: „Dem Durchlauchtigsten etc. etc. Fürsten, Herrn Herrn Maximilian dies Namens den Andern Römischen Kaiser, zu Ungern und Bohemen Könige etc. etc. Wünschen die ew. Kirchen in Bohemen und Mehrern (so von etlichen aus Jrrthum Waldenses genannt werden) Gnad und Fried von Gott dem Vatter und dem Herren Jesu Christo.“ — Első előszava az, mely az első kiadásban is olvasható. A másodikban egyetértésre hívja fel az összes protestáns világot, miután Husz, Luther, s a többiek követői egymáshoz mind rokonok. Aláírva: „Die eltesten und Diener der Kirchen der Brüder in Böhemen, Mähren, und Polen.“

A Maximiliánnak ajánlott két gyűjtemény mindegyike a dallamokra vonatkozólag is következőleg nyilatkozik: „Nun hat Johannes Husz in den Christlichen Reformation unter andern auch den Kirchen-Gesang angefangen in Behemischer Sprachen; denselbigen haben hernach seine Nachkommen so gemehret, und von allen Artickeln des Christlichen Glaubens auff alle Fest durchs ganze Jar so schöne Geistliche Lieder getichtet, dass dergleichen nie gesehen worden, wie sie denn solch Zeugniß von jedermann und von der Wahrheit selbst haben. *Sie haben aber die alten Kirchenmelodien weisz und Noten behalten, weil sie köstlich sind und der Christenheit in Brauch kommen, auch vil dieselben gern hören und singen.*“

E nyilatkozat igazolja feljebbi állításomat: az első protestánsok csak hitágazataikra voltak féltékenyek, s a dallamokban nem kerestek hitágazatokat. Innen van, hogy midőn egyfelől a szóköltészet terén oly nagy tevékenységet fejtettek ki, másfelől eredeti dallamaik száma az anya egyháztól

kölesönzöttek mellett oly csekély, hogy csak a chorál tömeges éneklése által ragadhatták magok után a népeket; de nemzeti dallamaikkal, főleg nálunk, irányadók nem lehettek se a németek, se a csehek. Sőt az egész reformáció folyama alatt csakis Goudimél francia dallamaira mutathatunk, melyek nagy hatásukkal tömegesen elárasztották Európa nagy részét, napjainkig fenn tudták magokat tartani, s nemzeti zenénkire sem kis befolyást gyakoroltak.

Ennyit akartam ezúttal e tárgyról elmondani, mit az énekgyűjtemények előszavából kiolvastam, addig is, míg talmokat a régi egyházzal összehasonlítva, határozottabb véleményt mondhatok.

Áttérek most egy pár szóval az *első protestánsok szertartására a különböző éneknemek beosztását illetőleg.*

E tekintetben szertartásos énekeket tárgyzó fenn említett munkám számára nem találhatván hazai forrásokat, az éneknemek rokonságából ítélve, csak valószínűnk állítottam, hogy az első protestánsok énekszertartásának menete hasonlíthatott az anya egyházéhoz. Ezt most határozottabban állíthatom, miután *Lossius* gyűjteményében a következő beosztásra találtam:

„Ordo solennis vespertinarum precum, quae omnibus Dominicis et diebus festis servantur. Initio canunt pueri Antiphonam super Psalmum usque ad transversam virgulam. Post Psalmum repetita a choro Antiphona, canit puer lectio-nem Evangelii sequentis Dominicae, seu diei festi. Postea canitur Responsorium, deinde Hymnus, hinc Antiphonam super Magnificat canunt pueri usque ad virgulam. Absoluto Magnificat repetitur Antiphona a Choro seu Organo. Postremo canunt pueri Benedicamus. In summis festivitatibus additur completorium, ut vocant, quo ordine infra Psalmi sequuntur, quibus additur Canticum Simeonis: *Nunc dimittis*, et *Benedicamus*.“

Ugyanezt a fenn említett „Enchiridion“ című gyűjtemény következőleg adja:

1. Initio canitur Deus in adjutorium etc.

2. Antiphona Dominicalis, vel quae est festi propria usque ad virgulam transverse tractam.

3. Psalmus.

4. Repetitur Antiphona.

5. Responsorium.

6. Hymnus.

7. Legit puer ad Altare choraliter Epistolam sequentis Dominicae, seu diei festi. Item alius Evangelium Germanice.

8. Versiculus.

9. Antiphona super Magnificat, usque ad virgulam.

10. Magnificat, quo absoluto repetitur Antiphona.

11. Pacem tuam quaesumus, vel alia Antiphona ad conclusionem.

12. Benedicamus feriale, vel quod diei festi est proprium.

13. Collecta a ministro.

Ide mellékletek még két egyházi latin költeményt két magyar királyhoz.

Az egyiket a mölki könyvtárnak egy vegyes tartalmú kódexében találtam, minden elő- vagy utójegyzék nélkül. Mint a vers tartalma, s főleg akrostichona mutatja, Méhben hagyott Lászlóra vonatkozik; egy szájába adott imádság sz. Katalinhoz, s vagy születéscor, vagy 1440-ben íratott, mely évszám a költemény végén olvasható.

Ím maga a költemény:

„Laudandi meriti tu regis filia resa
Alma Catharina! mihi per dilecta patrona,
Digna Jesu sponsa, coeli perfulgida stella,
Inclita virgo Dei martir firmissima X!
Subtilis doctrix, oratorum pia victrix,
Lux exemplaris, resa florens, nardus odorum,
Aurum preclarum, rectissima formula morum,
Virtutum gemma, mel stillans, fervida flamma,
Solamen mestis, confugium miserris,
Regem me puerum prece redde tua sapientem,
Exemplis claris fultum virtute placentem
Christo, quem bis rex notificant apices.“

Ezt követi egy hasonló terjedelmű vers, sz. Katalin válasza az előbbire, szintén László nevének akrostichonával. Lemásolását nem tartottam szükségesnek.

A másik ének sz. *Lászlóhoz* íratott; s találtam a göttingi könyvtárban, a magyar pálosoknak a XIV. század folytában írott egyik Missálejában.

Az ének egy sequentia, melyet a mise folyamában a graduál után szoktak énekelni; zenei szempontból a misének legszebb része. Annyival érdekesebb, mert valószínűleg a legelső ilyenmő ének, melyet László király szentté tétele ünnepélyével s az ezt követő időkben szoktak énekelni, mi feltehető nem csak a költemény harszias hangjából, hanem ama kifejezéséből is, melylyel a meghódított nemzetiségekre vonatkozik. Fájdalom, dallamát nem mellékelték. Az üresen hagyott helyeket az idő rövidsége miatt nem olvashattam ki elég biztosan, de intézkedtem az egésznek teljes bírhatása végett

Sequentia ad S. Ladislaum Regem*).

Nove laudis extollamus
Regem cujus exultamus
Speciali gloria.
Dulce mellis novi cantus
Dulci regem Ladislaum
Canimus melodia.

Regis laudi nil discordet
Cujus laudem non remordet
Celestis symphonia.
Confessorem regem laudent
Per quem reges sibi gaudent
Vite

Quem precantes laudantes
Angli gemma regum tocius
Celi et spes salutifera.

O quam felix, quam preclara
Varadini fulget ara
Tuo claro nomine
.
Manus sine macula
Lavit onus cuique.

Scala gentis Hungarorum
Per quam scandit ad celorum

*) A kit ez ismeretes ének érdekel, mely itt *variánsokkal*, de hiányokkal és hibákkal is közöltetik, vesse össze Podhradezky kiadásával (Budai Krón. 171. l.), s reflectálhat azokra is, miket róla „Egri Szűnnapjaimban” mondottam.

Cathedram Pannonia.
Fama ejus celo tendit
Et suorum reprehendit
Quatuor confinia.

Per hunc fulgent sacramenta
Et firmatur jam inventa
Fidei religio.
Agnos annos sanos fecit
Et salutis opera jecit
Virtutis officio.

Exauditur in hac Domo
Quidquid omnis petit homo
Per regis suffragia,
Perinde neque gladium
Nec incursus hostium
Trepidat Hungaria.

Hostis arte plebs arrepta
Prece regis est adepta
Salutis presidium.
Per quem auctor fidei
.
.

Per hunc gentes universae
Hungarorum jam convictae
Nominis imperio,
Procul ense parent per se
Gentes et addunt se
Nutu voluntario.

Ex obscuris sine juris
Jubar latens sed jam patens
Reserat prodigia,
Hostes cedit, victor redit,
Barbarorum Hungarorum
Unus fugat millia.

Ipsae suos contentores
. . . . facit consensores
Morbos illos et langviores
Aufert et demonia.

Sed qui suam sanctitatem
Colunt, his fert sanitatem
Et ad vite hospitatem
Rex reduxit omnia.

Regum genus triumphale,
Hungarorum salus, vale,
..... jubar tale
Regum florens germine.
Regum radix Christiana
Lauda laudes fide sana,
Quos exultat vox humana,
Sit in tuo nomine.

Adsistentes regis laudi,
Coronator regis audi,
Atque tuos sancti regis
Post hanc vitam tui gregis
Auffer ad Palatia.
Cujus laudi vis servire,
Nos ac letos convenire
Fac ad Christum pervenire,
Ubi confer et largire
Sempiterna gaudia.

Alábbi ének a szerencsétlen Máriának II. Lajos király özvegyének éneke. Találtam az evangélikusok „*Geistliche Lieder*“ című 1580-ban megjelent gyűjteményében, saját dallamával együtt.

Das Lied Marie Königin zu Ungern und Behem.

Mag ich Unglück nicht widerstan
Musz Ungnad han
Der Welt für mein rechtglauben.
So weiss ich doch er ist mein Kunst
Gott Huld und Gunst
Die mus Mann mir erlauben
Gott ist nicht weit
Eine kleine Zeit
Er sich verbirgt
Bis er erwürgt
Die mich seins Wort berauben.

Nicht wie ich wöll jetzund mein Sach
 Weil ich bin schwach,
 Und Gott mich Furcht lesst finden,
 So weiss ich das kein Gwalt bleibt fest
 Ist allerbest,
 Das zeitlich muss verschwinden.
 Das ewig Gut
 Macht rechten Mut
 Dabei ich bleib
 Wag, Gut und Leib
 Gott halff mir überwinden.

All Ding ein Weil ein Sprichwort ist
 Herr Jesu Christ
 Du wirst mir stehen zu Seiten
 Und sehen auff das Unglück mein
 Als wer es dein,
 Wenns vider mich wird streiten
 Mus ich denn dran
 Auff diser Bahn
 Welt wie du wilst
 Gott ist mein Schild
 Der wird mich wol beleiten.

Írára van még bemutatnom víznyomat-gyűjteményemet, mely 1303—1455-ig összesen 366 darabot tartalmaz. Másoltam Göttweigban, a kéziratok katalógusából a tek. Akadémia könyvtára számára, mit is ezennel tisztelettel felajánlok.

Eredeti magyar dolgozatokat, főképp ismeretleneket fájdalom! sehol sem találtam; de a mennyiben ismerni akartam a külföld egyházi zenéjét, hogy ez úton meghatározhassam: vajon saját terményeink eredetiek-e vagy nem? s mit kölcsönöztünk szomszédainktól? szóval minő hatása volt az idegen elemnek nemzeti zenénkire? e tekintetben óhajításom részben teljesült.

Nem maradt időm a müncheni s bécsi könyvtárak zene-gyűjteményei tanulmányozására. Ezek mindenikének csak katalógusát átnézni egy pár hónapi munka.

Magyar Tudományos Akadémia
Könyvtára 10344 195 2 sz.